

Piyasa ile sosyalizm arasında “bitmeyen yolculuk”

Arrighi'nin Adam Smith Pekin'de – 21. yüzyılın soykütüğü kitabı üzerine¹

Kurtar Tanyılmaz

Dünya kapitalizmi açısından geçtiğimiz son 20 yıla damgasını vuran gelişmeleri açıklayan görüşlerin başında kuşkusuz dünya ekonomisinin ağırlık merkezinin Batı'dan Doğu'ya kaydığı gözlemi geliyor. Çin bu “eksen kayması”nda temel rol oynayan ülke konumunda. Hemen her gün ekonomi haberlerinde Çin'le ilgili doğrudan ya da dolaylı bir habere rastlamak mümkün. Çeşitli ülkelerdeki egemen sınıfların farklı kesimlerinin farklılaşan çıkarlarına göre şekillenen bu haberlerde Çin'den “mucize” olarak bahsedenler olduğu gibi Çin'i “tehdit” olarak görenler de, örneğin Türkiye'yi “AB'nin Çin'i” olarak görmek ve göstermek isteyenler de oluyor.

Aslında Çin'deki gelişmelerin bir yandan üretici güçlerin gelişmesi öte yandan sosyalizme doğru ilerleme dinamiği barındırdığına dair gazete-

¹ G. Arrighi, *Adam Smith Pekin'de 21. yüzyılın soykütüğü*, Yordam yay., çev. İbrahim Yıldız, 2009, İstanbul.

lerde ilginç (!) haberlerle karşılaşmak mümkün. Bunlardan birinde (üretici güçlerin gelişmişliğine örnek olarak!) Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1 Ekim 2009 tarihindeki 60. yıl dönümü kutlamalarında Pekin’de yağmur yağmaması için çalışmalara başlandığı belirtiliyor.² *China Daily* gazetesinin haberinde, askeri geçit töreni ve Devlet Başkanı Hu Cintoa’nun konuşması sırasında yağmur sürprizi yaşamamak için “suni yağmur azaltma” yöntemi uygulanacağı bildirilmiş. Pekin’de benzer önlemler geçen yıl (2008) Olimpiyat Oyunları’nın açılışı için de alınmış, Kuş Yuvası diye adlandırılan stadyumun civarında yağmur bulutlarının dağıtılması için 21 yerden 1104 adet yağmur bombası atılmış.

Diğer haber (sosyalizme doğru ilerleme dinamiğine örnek olarak!) ise “Çinli gazeteciye ille de Marksizm tedrisatı” başlığı altında verilmiş.³ Haber şöyle:

Hâlâ Komünist Partisi tarafından yönetilse de ekonomide liberalizme epey yelken açmış Çin, gazetecilere yeni kurallar getiriyor. Artık gazeteci olmak isteyenler habercilikte Marksist, komünist kuram eğitiminden geçip sertifika almak zorunda kalacak. Çin medyasının da liberalleşmeye başladığı bir ortamda, Basın Yayın Genel İdaresi Başkan Yardımcısı Li Dongdong medyada yolsuzluktan ve gazetecilerin mesleklerini kötü şöhretli hale getirmesinden yakındı. “Bu yıl profesyonel gazeteciliğe giriş yeterliliği sistemi getireceğiz” duyurusu yapan Li, “Gazeteciliğin temel nitelikleri ve ahlâkı çok önemli. Hangi alanda eğitim almış olursanız olun, Çin Komünist Partisi’nin gazetecilik tarihi ile habercilik ve propaganda disiplinini, bu konulara Marksist bakışı öğrenmemişseniz, sınavı geçemezsiniz” dedi. Çin basını, gazetecilerin devlet memurluğu sınavının bir benzerine tâbi tutulacaklarını yazdı.

Sosyalizme “uzun yürüyüş” esnasında böylesi bir tedbirin neden gerekli olduğu haberin devamında şöyle aktarılıyor:

Gazetecilikle ilgili Çin Komünist Partisi kuramları ise, medyanın liderliğe hizmet etmesi ve onun girişimlerini baltalamaması gerektiğini savunuyor. Çin’de zaten yönetim organları medyayı sıkı denetimden geçirip siyaseten hassas ya da istikrarsızlaştırıcı buldukları haberlere sansür uyguluyor. Ancak liberalleşen ekonomi sayesinde büyük oranda reklam gelirleriyle ayakta durabilmeyi başaran gazete ve televizyonlar, giderek parti dümeninden çark ederken, yönetimin istemediği haberleri de duyuruyor. Bazı gazeteciler ise ya devletten istenilen tarzda haber yapmak ya da şirketlerden bazı

² *Milliyet*, 26.8.2009.

³ *Dünya Gazetesi*, 12.3.2010.

kaza ve çevre felaketi haberlerini basmamak için ‘sus parası’ isteyebiliyor. En son Çin Komünist Partisi, vatandaşı doğduğu yerde kayıt etme sisteminin göçmen işçilerin gittikleri kentlerde sağlık, eğitim gibi temel hizmetleri almasını engellediği ve hatta ‘apartheid’a yol açtığı eleştirileriyle karşılaşırken, bunu en sert dillendirenlerden *Economic Observer*’ın bir editörü işten atılmıştı.

Görüldüğü gibi Çin’de üretici güçleri ve sosyalist bilinci geliştirmeye dönük oldukça “ilerici” (!) uygulamaların varlığına sevinmemek mümkün değil. Şaka bir yana, Çin’deki gelişmeler ne yönde olursa olsun, bunlara gözlerimizi kapatmak önümüzdeki dönemde dünya işçi hareketine ivme kazandıracak olduğunu düşündüğüm önemli bir etki alanını göz ardı etme gibi vahim politik sonuçlara yol açacaktır. İşte bu nedenle Çin’deki gelişmenin karakteri tartışması (kapitalist ya da kapitalist-olmayan piyasa ekonomisi, piyasa sosyalizmi vb.) dünya kapitalizminin yakın geleceğine damgasını vuracak bir önem taşıyor.

Çin’de ne olup bittiğine dair gerek dünya solu gerek Türkiye Solu’nda farklı görüşler mevcut. Çin’in piyasa sosyalizmine doğru ilerlediğini savunanların (G. Arrighi, S. Amin vb.) karşısında Çin’in hızla kapitalizmle bütünleştiğini ileri sürenler (L. Panitch, D. Harvey vd.) var. Bu yazıda amacımız Çin’deki sosyo-ekonomik gelişmenin bütünsel ve derin bir tahlilini yapmaktan çok Türkçede de yayınlanan Giovanni Arrighi’nin *Adam Smith Pekin’de* kitabındaki tespitlerinden hareketle Çin’deki gelişmelere dair tartışmaya devrimci Markist perpektiften bir katkı sunmak. Arrighi’nin kitabı son yıllarda Çin’deki gelişmelerin doğası üzerine yukarıda özetlenen iki ana eksenden birine dair en kapsamlı görüşleri sunması bakımından önemli. Arrighi’nin de belirttiği gibi kitabının temel tezi, Çin’deki gelişmelerin doğasının değişmekte olduğu ve “kapitalist olmayan” bir piyasa ekonomisi (“Çin’e özgü sosyalizm” diye nitelendirilebilecek) patikasına girdiğidir (s. 22). Oldukça çeşitli ve zengin kuramlardan beslenen kitabında Arrighi’nin ileri sürdüğü bu görüşü dört bölümde tartışmaya çalışacağım. Birinci bölüm Arrighi’nin günümüzde Çin’de kapitalizmden söz edilemeyeceği görüşünü ve bunun politik çıkarsaması olarak da yeni bir hegemonik güç olarak Çin’in yükselişinin küresel eşitsizlikleri azaltabilecek bir potansiyel taşıdığı tespitini özetliyor. İkinci bölümde Arrighi’nin başvurduğu ve kitabına teorik temelde damgasını vuran kapitalizm ile piyasa ekonomisi ayrımının geçerliliği tartışılıyor. Üçüncü bölümde ise Arrighi’nin günümüzde Çin’de kapitalizmden söz edilemeyeceği görüşü

eleştiriliyor. Dördüncü bölümde Çin’in yükselişinin küresel adaletle olası katkıları sorgulanıyor ve nihayet son bölümde geleceğin eğilimlerine ve politik öngörülerine ışık tutabilecek bazı tespitlerde bulunuluyor.

Adam Smith’in radikal bir antikapitalist olarak portresi

Arrighi Çin’deki gelişimin doğasının zorunlu olarak kapitalist olmadığı görüşündedir: “(...) Dolayısıyla kâr peşindeki pazar mübadelelerinin yaygınlaşmasına rağmen, Çin’deki gelişimin doğası zorunlu olarak kapitalist değildir” (s. 37). Bu görüşü savunurken dayandığı varsayım, dünya sisteminde, tarihsel gelişim itibariyle, kapitalist olan ve kapitalist olmayan iki kalkınma patikası olabileceğidir. Arrighi bunlardan birini (doğal olmayan kapitalist gelişme) Marx’ın kuramsal çerçevesine, diğerini (doğal olan piyasaya dayalı gelişme) A. Smith’e atfeder.

Arrighi, 19. yüzyılda olduğu gibi günümüzde de piyasaya dayalı Smithçi bir dinamikten söz edilebileceği kanısındadır. A. Smith’in piyasaya dayalı kalkınma anlayışını şöyle özetler:

Smith’in pazara dayalı kalkınma anlayışında (...) hükümetler, pazarları, yönetim enstrümanları olarak ve de ticareti serbestleştirmede kullanırlar; bunu yaparken de “halkın huzurunu” kaçırmamak için ağır davranırlar. İşçilerden çok kapitalistleri birbirleriyle rekabete zorlarlar; böylelikle kârların tolere edilebilir asgari düzeye çekilmesi sağlanmış olur (s. 360).

Arrighi’ye göre piyasaya dayalı kalkınma anlayışının altında A. Smith’e atfen doğal gelişme ve doğal olmayan gelişme ayrımı yatmaktadır:

Smith tek bir yoldan değil, fakat iki ayrı yoldan ilerleyen ekonomik kalkınmanın kuramını yapmıştır: “doğal olmayan” ya da Avrupa’ya özgü olan dış ticaret temelli yol ile “doğal” ya da Çin’e özgü olan iç ticaret temelli yol (s. 79). (...) Dolayısıyla Smith’in “doğal olmayan” yolunun “doğal” yoldan farklı olmasının sebebi birinci yolun çok sayıda kapitaliste sahip olması değil, fakat kapitalistlerin kendi sınıf çıkarlarını ulusal çıkarların aleyhine dayatmak için büyük bir gücü ellerinde buldurmalarıdır (s. 100).

Burada Arrighi’nin yorumu, A. Smith’in piyasayı hükümetlerin bir yönetim aracı olarak gördüğü şeklindedir:

Ulusların Zenginliği (...) pazarın var olması için gerekli koşulları yaratıp yeniden üretecek, pazarı etkili bir yönetim aracı olarak kullanacak, onun işleme biçimini düzenleyecek ve onun toplumsal ya da siyasal bakımdan arzu edilmeyen sonuçlarını düzeltmek ya da karşılamak üzere etkin bir biçimde müdahalede bulunacak güçlü bir devletin varlığını önvarysıymaktaydı (s. 56).

Smith'in "doğal olmayan yolu" ancak sermayedarlar ile hükümet arasındaki özgül bir ilişkinin varlığı durumunda gerçekleşebilir. Arrighi'nin ifadesiyle

Çin'de pazara dayalı kalkınma Avrupa'dakinden farklı bir yönde gerçekleşmiştir; çünkü bu kalkınma giderek daha az kapitalist bir yönelim göstermiştir. (...) pazara dayalı kalkınmanın kapitalist karakterini belirleyen şey kapitalist kurumlarla eğilimlerin varlığı değil, fakat **devlet erkinin sermayeyle olan ilişkisi**dir. Pazar ekonomisine istediğiniz kadar kapitalist ekleyin; devlet, kapitalistlerin sınıfsal çıkarlarına tâbi kılınmadığı sürece pazar ekonomisi kapitalist olmayan bir nitelik arz eder (s. 334-5, vurgu bana ait).

(...) Dolayısıyla Smith, yasa koyuculara, toplumun genel çıkarını gösterirken, kapitalist çıkarlara ve güce yer açmaktan ziyade karşı koymalarını salık veriyordu. Smith'in yasa koyucuya tavsiyesi, sermaye dostu değil, ne-redeyse hep emek dostu bir nitelik taşımaktaydı (s. 60).

Arrighi, A. Smith'e atıfla yaptığı bu analizden hareketle Çin devletinin kapitalist olmadığı, bilakis Çin'de piyasaya dayalı kalkınma anlayışına uygun bir gelişme olduğu sonucuna ulaşır:

Çin'in pazar ekonomisine dönüşünün taşıdığı pek çok özellik, Marx'ın kapitalist gelişme kavramsallığından çok, bu kavramsallığa (pazara dayalı kalkınma anlayışına) uymaktadır (s. 360).

Çin reformlarının bu ana dek incelenen Smithyen özelliklerinin hepsi de – toplumsal işbölümünü büyötmeyi ve geliştirmeyi amaçlayan reformların ve devlet eylemlerinin tedrici olarak gerçekleştirilmesi, eğitimde sağlanan büyük ilerlemeler, kapitalist çıkarların ulusal çıkarlara tâbi kılınması ve kapitalistler arası rekabetin aktif bir biçimde teşvik edilmesi – bu yeni baş gösteren kıtlığa katkıda bulunmuştur. Fakat buradaki belki de en kritik faktör Çin reformlarının bir diğer Smithyen özelliği olmuştur: iç pazarın oluşumuna ve kırsal bölgelerdeki yaşam koşullarının iyileştirilmesine atfedilen öncü rol (s. 362).

Arrighi’nin kitabında bu tespitlerden hareketle vardığı sonuç ise Çin’deki söz konusu gelişmelerin Smith’in “dünya-pazar toplumu” vizyonuna uygun olarak yeni bir “New Deal” yaratabileceği, dünya tarihinde daha eşitlikçi ve küresel eşitsizlikleri azaltabilecek bir potansiyel taşıdığıdır:

Bu kitapta ileri sürülen genel tez şudur: Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi’nin hüsrarla sonuçlanması ve Çin’in ekonomik gelişmede sağladığı başarı bir arada değerlendirildiğinde, Smith’in dünyadaki uygarlıklar arasında eşitliğe dayalı bir dünya-pazar toplumu vizyonunun gerçekleşmesini – *Ulusların Zenginliği*’nin yayınlanmasından bu yana geçen yaklaşık iki buçuk asırlık zaman dilimi göz önüne alındığında – hiç bu denli olası kılmadığı görülür (s. 22).

Arrighi aslında bu kitap yayınlanmadan önce de Çin’deki dönüşümün böylesi bir sonuca yol açabileceği umudunu taşıdığını belirtmişti:

(...) taşıdığı ve bu yüzyılda taşımaya devam edeceği bütün tehditlere rağmen Çin’in ekonomik ilerlemesi, Batılı ilericilerin korktuğu gibi korkulmaktan ve sabote edilmekten ziyade iki nedenden ötürü memnulukla karşılanmalıdır. Birincisi; bu ilerleme, Avrupa sömürgeci emperyalizmi altında yaratılan ve ABD egemenliğinde pekiştirilen küresel aşırı eşitsizliklerin, daha adil ve eşit bir dünyaya er geç yol vereceğinin umut dolu bir işarettir. Ve diğeri şudur: bu ilerlemenin devamı Çin’de ortaya çıkacak Çin işçi sınıfının kurtuluşu doğrultusundaki “uzun yürüyüşü” bir adım daha ileri taşıma yeteneğine sahip güçlü bir işçi hareketinin en önemli garantisidir.⁴

Şimdi Arrighi’nin *Adam Smith Pekin’de* kitabında ileri sürdüğü temel görüşlerini ve vargılarını eleştirel bir değerlendirmeye tâbi turalım.

Kapitalizm piyasa ekonomisinden farklı mıdır?

Arrighi’nin Çin’in A. Smith’in öngördüğü bir gelişme patikası izlediği ve bu nedenle yaşadığı dönüşümün kapitalist nitelikte olmadığı görüşü kendisinin tarihçi Fernand Braudel’e atıfla yaptığı piyasa ekonomisi ile kapitalizm kavramları arasındaki ayrımına dayanıyor. Arrighi’nin bu ay-

4 B. Silver/G. Arrighi, “İşçiler: Kuzey ve Güney”, *Özgür Üniversite Forumu*, çev. Osman Zengin, 03/2001, s. 119.

rımı kitabında belirleyici önemde olduğu için biraz daha ayrıntılı olarak Braudel'in kapitalizmden ne anladığına bakalım. Ahmet İnsel, Braudel'in kapitalizm tanımını şöyle özetliyor:

Fernand Braudel kapitalizmi üç katlı bir yapının en üst katı olarak tanımlar. En alt katta maddi yaşamla ilgili ilişkiler alanı, onun üzerinde ise pazar ekonomisi yer alır. Kapitalizm siyasal iktidar, bir yurda bağlılık, sosyal ilişkilerin ağırlığı gibi etmenlerden sürekli sıyrılmayı başaran ulus üstü veya ulus ötesi alana özgüdür. Kapitalizm, bir ulus üstü mekânda, tekelleşmeyi eğilimsel olarak içinde barındırarak, yüksek kâr hadleriyle gelişimini sürdürür.⁵

Braudel bu katmanlı yapıyı şöyle somutlar:

En alt katta Avrupa'da bile hâlâ var olan bir miktar öztüketim biçimi, ulusal muhasebe kayıtlarında yer almayan bir dizi zenaatkâr atölyeleri ve sayısız hizmetler bulunmaktadır. Orta katta, örneğin giyim sektöründen bir sanayiciyi düşünebiliriz. Onun üretimi ve bölüşümü, rekabetin katı ve acımasız yasalarına tâbidir; öyle ki bir anlık dikkatsizlik ya da zayıflık piyasadan silinmelerine yol açabilir. En üst kat içinse size sözde birbirleriyle rekabet eden ve Avrupa pazarında tek rakip olan (biri Fransız diğeri Alman) tanıdığım iki büyük firmayı gösterebilirim. Hakikatte siparişlerin birinin işletmesinden diğerkinine gitmesinin hiç bir önemi yoktur. Çünkü hangi biçimde örgütlenmiş olursa olsun, iki firmanın arasında bir çıkar birliği vardır. (...) Dolayısıyla bu üst düzey kapitalizm, maddi yaşam ve hakiki piyasa ekonomisinin oluşturduğu iki katın üzerinde "yüzmektedir".⁶

Burada karşımıza günümüzde özellikle küreselleşme tartışmalarında yaygın olan bir kapitalizm tasavvuru çıkıyor. Sol liberallerin uzunca süredir savundukları, bazı sosyal demokratlarca da paylaşılan görüşün özünü "piyasa ekonomisine evet, piyasa toplumuna hayır" şiarı oluşturuyor. Bununla kastedilen, kapitalizmin, bir tür dizginlerinden kopmuş, düzenlenemeyen piyasa ekonomisi olarak ele alınmasıdır. Amaç piyasanın toplumsal denetime tâbi olacağı bir kurumsal yapının inşa edilmesidir. Bu kurumsal yapı ister devlet politikalarına (refah devleti) ister sivil topluma (STK'lar) dayansın hep aynı hedefe dönüktür: Kapitalizmi kapitalistlerden kurtarmak!

5 A. İnsel, "Geçmişten geleceğe", *Birikim*, sayı: 104, 1997, s. 21.

6 F. Braudel, *Die Dynamik des Kapitalismus*, 1986, s. 98-9, çeviri yazara aittir.

Arrighi vefatından önce kendisiyle yapılan bir söyleşide bu görüşü Çin’i değerlendirirken açıkça ifade etmişti:

Samir Amin’in de işaret ettiği gibi, Çin’de piyasa sosyalizmi olanağını göz ardı etmemeliyiz. Büyük çaplı eşitsizlikler olmasına rağmen, büyük ve artan bir sermaye sınıfı olmasına rağmen, 1.3 milyar insanın yaşadığı bir ülkede bu Çin’in kapitalist bir ülke olduğu anlamına gelmez. Kapitalizm olmadan da kapitalistler olabilir.⁷

Marx bu tür görüşleri savunanları “bayağı sosyalistler” olarak nitelendirmiştir. Bir çok bayağı sosyalist, kapitalist bir toplumda kâr ve artık-değer açıklamasını, metâların alınıp satıldıkları ve paranın faiz karşılığında ödünç verildiği **dolaşım alanında** aramışlardır. Bu bakış açısından sorun, kârlarını ucuza alıp pahalıya satmakla sağlayan tüccar sermayeden, ya da metâların dolaşımındaki bazı tekelleri konum ya da ekonomi dışı iktidar biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Gerek Braudel gerekse Arrighi, kapitalist bir ekonomiyi “kapitalist-olmayan”dan ayıran temel özellik olarak işte bu tekelleri konum ya da ekonomi dışı iktidar biçimlerine (Arrighi’de bu “devlet erkinin sermaye ile ilişkisine göre” oluşan askeri ve siyasal hegemonya tarzı olarak ele alınmaktadır) odaklanırlar. Amaç küçük üreticilerin eşit şartlarda rekabet ettikleri ideal bir piyasa ekonomisine ulaşmak ve bunun için gerekli düzenlemeleri sağlayacak toplumsal-kurumsal denetim mekanizması olarak devletin rolünü tanımlamaktır. Biz bu görüşü “eğer tam rekabet olsaydı kapitalizm olmazdı” diye de özetleyebiliriz. Rowthorn bu yaklaşım karşısında Marxist bakış açısını güzel özetliyor:

(...) Bayağı sosyalistler sınıai sermayeye tüccar ya da tefeci sermayenin bir biçimi olarak baktılar. Bu görüşe göre artık değer yalnızca metaların değişimi rekabetçi hale getirilerek ve paranın faiz karşılığında ödünç verilmesi yasaklanarak ortadan kaldırılabilirdi. Oysa Marx’a göre kapitalist üretim tarzı artık değerinde gerçekte dolaşım alanı dışında yaratılması ve esasen ne dolaşım alanındaki tekelleri ya da ekonomi dışı iktidardan ne de paranın faiz karşılığı ödünç verilmesinden kaynaklanmadığı gerçeği ile nitelendirilir. Tersine kapitalist üretim tarzı dolaşım alanındaki rekabet ve “eşdeğerlerin değişimi” ile tanımlanır. Dahası tefeci ve tüccar sermaye artık bağımsız biçimler değildir, yalnızca çağdaş toplumda belirleyici biçim olan sınıai ser-

7 Arrighi ile yapılan röportaj, Die Weltgeschichte an einem neuen Wendepunkt?, <http://sandim-getriebe.attac.at>

mayenin türevi olarak görülmelidirler.⁸

O takdirde bayağı sosyalistlerle birlikte sol liberal bakış açısının maddi temeli şöyle ifade edilebilir:

Bu tespitlerden hareketle bayağı sosyalistlerin, “dolaşım alanında özgürlük ve eşitlik isteklerini öne sürerken, bir çok durumda kendilerini giderek yoksullaştıran ve proleterlere dönüştürmekte olan *tüccar* sermayenin tahakkümünden kurtarmaya çalışan küçük zenaatçiler ile diğer basit meta üreticilerinin isteklerini savunuyorlardı.⁹

Arrighi'nin yaklaşımı da Çin örneğinde, küçük zenaatçiler ile diğer küçük meta üreticilerinin değil, ama “ulusal çıkar” adı altında kendi ayrıcalıklı konumlarını sürdürmek isteyen Çin Komünist Partisi (ÇKP) bürokratlarının savunusuna hizmet ediyor. Bu saptamalar ışığında şu sonuca varıyoruz. Kapitalizmden ayrı bir toplumsal sistem olarak piyasa ekonomisinin var olduğunu kabul etmemizi gerektirecek ne teorik ne de tarihsel bir kanıt bulmak mümkün değildir. Bu ancak yukarıda ele aldığımız gibi soyut bir ikilik temelinde yapılan kavramlaştırmanın ürünü olabilir.

David Harvey ile yaptığı röportajda Arrighi'nin “Marx'ın yaklaşımı teorik bir kurguydu, belirli dönemlerin ya da yerlerin tarihsel gerçekliğine uygun düşmeyebilecek varsayımlara dayanıyordu. Teorik bir kurgudan ampirik gerçeklikler çıkaramayız” diye ifade ettiği¹⁰ Marx eleştirisi aslında tamamen kendisi için geçerlidir. Arrighi dünya kapitalizmin somut tarihsel gelişimi ile uzaktan yakından ilgisi olmayan bir ikili kavram seti (“Batı’da kapitalizm, Doğu’da piyasa ekonomisi hâkimdi” tezi) ile soyut bir analize yönelmiştir. Kapitalizme bu tür bir yönetsel yaklaşım dünya pazarında değer yasasının işleyişi ile sınıf mücadelesi ve devletler arasında vuku bulan güç ve hegemonya mücadeleleri arasındaki ilişkiyi ters yüz ederek (“kapitalizmde her şeyin başı politikadır” diye özetlenebilecek) politik determinizme varmaktadır:

Jeopolitik ortamlardaki bu farklılığın (“birikimin toplumsal çerçeveleri”, finansal ve askeri kabiliyetler, devletler arası rekabetin niteliği), Avrupa

8 B. Rowthorn, “Neo-Klasisizm, Yeni-Ricardoculuk ve Marksizm”, *Kapitalizm, Çelişki ve Enflasyon*, Birey Toplum yay., çev. C. Günay, 1985, s. 21.

9 a.g.e., s. 23.

10 G. Arrighi, *Sermayenin Dolambaçlı Yolları - David Harvey’le Söyleşi*, Agora yay., çev. Osman Akınhay, 2009, s. 45-6.

ve Doğu Asya’da iki ayrı kalkınma yolunun doğuşuna basit fakat sağlam bir açıklama getirdiğini, bu iki yolun da süreç içerisinde büyük iraksamaya yol açtığını göstereceğim (s. 103, vurgu bana ait).

Batı’nın Doğu üzerindeki egemenliğinin kaynağı da kapitalist sermaye birikim süreçleri ve sınıf mücadelelerinden ziyade politik düzeydeki devletler arası rekabet ve hegemonya mücadeleleriyle açıklanmaktadır:

(...) Çin söz konusu olduğunda, Doğu’nun Batı’nın boyunduruğu altına girmesinin anahtar faktörü, duvarları yıkan birer top işlevi gören ucuz meta fiyatları değil, gerçek askeri gücü (s. 87).

Biz elbette Arrighi’nin vurguladığı askeri güç ve üstünlük tespitinin, Çin’in Batı ile olan ilişkilerindeki özgül tarihsel koşullar itibariyle tarihsel geçerliliğine hak vermekle birlikte, günümüz kapitalizmi içinde Çin’i değerlendirirken hegemonya mücadelelerinde değer yasasının işleyişinin özgül rolünü bir kenara bırakmamak gerektiğini düşünüyoruz. Zira Marx dünya ekonomisindeki gelişmeleri açıklarken kapitalizmin gelişiminde “anahtar faktör” olarak değer yasasını ele almıştı:

Burjuvazi bütün üretim araçlarının hızla iyileşmesi, iletişimin son derece kolaylaşması sonunda bütün ulusları, hatta en barbarlarını bile uygarlığın bağrına çekiyor. Burjuvazinin metallerinin ucuz fiyatları bütün Çin setlerini yerle bir eden, barbarların yabancılara karşı duyduğu alabildiğine inatçı nefreti zorla dize getiren ağır toplardır. Burjuvazi bütün ulusları yok olup gitmemek için burjuvazinin üretim tarzını benimsemek zorunda bırakıyor; bütün ulusları kendisinin uygarlık dediği şeyi kabullenmek, yani burjuva olmak zorunda bırakıyor. Açıkçası burjuvazi kendi suretinde bir dünya yaratıyor.¹¹

Öte yandan aynı bakış açısından Arrighi’nin A. Smith’e atıfla yaptığı yoruma ilişkin bir diğer sorun devlet ile sermaye ilişkisinin tanımlanmasında karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda eleştirisini yaptığımız soyut kavramlaştırmadan hareketle Arrighi, devleti üretim ilişkilerinden bağımsızmış gibi ele almakta ve ona (modern devletin yönetimine) “bütün burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komite” olarak değil, “ulusal çıkar”ları sermayenin çıkarından önde tutacak “sosyal devlet” varsayımıyla yaklaşmaktadır:

11 K. Marx-F. Engels: *Komünist Manifesto ve hakkında yazılar*, Yordam yay., çev. Nail Satlıgan vd., 2008, s. 25.

Ben Fernand Braudel'e dayanarak piyasa ile kapitalizm arasında bir ayrım yapıyorum. Sol'da da Sağ'da da piyasa ile kapitalizm sıklıkla aynı anlamda kullanılır. Braudel kapitalizmi piyasa ekonomisi karşısı olarak tanımlıyor. Sermaye ile piyasa arasındaki ilişki çelişkilidir. Piyasa gerçekten hâkim olsaydı, gerçekten tam rekabet olsaydı, o takdirde kapitalizm olmazdı. Kapitalizm piyasayı manipüle ettiği, içselleştirdiği ve çok güçlü örgütler ortaya çıkardığı ve Braudel'in ifadesiyle devleti kontrol ettiği için var oluyor. Ben de bu nedenle Çin'de nihai hükmün verilmediği kanaatindeyim, zira orada kapitalistler devleti kontrol etmiyorlar.¹²

Bu tespitler bize kapitalist ve kapitalist-olmayan piyasa ekonomisi kavramsal ikiliğinden hareket etmenin günümüzde Çin'de yaşanan gelişmeleri gerçekçi bir temelde ele almak bakımından oldukça sorunlu olduğunu göstermektedir. Daha doğru bir bakış açısı içinse soyut kavramlar yerine Çin'in içinde bulunduğu tarihsel önkoşullardan başlamak ilk adım olabilir. Bu doğrultuda başlangıç noktası bir ulusal ekonomi olarak Çin değil, hem günümüz dünya kapitalizmi içinde Çin'in konumu hem de Çin devletinin sınıf karakteri olmalıdır.

“Çin’e özgü sosyalizm” mi?

Çin Devrimi'nden itibaren acaba Çin'deki tarihsel gelişimi sınıfsal bir analiz çerçevesinde nasıl değerlendirmek gerekir? Çin'deki rejimi, en azından 90'lara kadar, bir bürokratik işçi devleti olarak mı yoksa devlet kapitalizmi olarak mı tanımlayabiliriz? Burada üretim ilişkilerinden hareket edecek olursak, iki noktaya bakmak gerekir: Üretim araçlarının sahipliğinin hangi toplumsal sınıfta olduğu ve üretim-yatırım kararlarının kim tarafından alındığı. Şayet üretim araçları ağırlıklı olarak kamu/devlet mülkiyetinde olup da üretim-yatırım kararları burjuvazi ya da onun adına devlet bürokratları tarafından alınıyorsa, bu durumda devlet kapitalizminden söz edebiliriz. Nitekim İkinci Dünya Savaşı öncesi birçok kapitalist Avrupa ülkesinde de benzer bir durum söz konusuydu, ancak kimse o ülkeleri sosyalist olarak nitelendirmemişti. Demek ki üretim araçları sahipliğinin ağırlıklı kamu mülkiyetinde olması sosyalizm açısından gerekli ancak yeterli olmayan bir koşuldur. Buna mukabil, üretim araçlarının büyük çoğun-

12 Arrighi ile yapılan röportaj, Die Weltgeschichte an einem neuen Wendepunkt?, <http://sandimgetriebe.attac.at>

lukla devlet/kamu mülkiyetinde olup da üretim-yatırım kararlarının işçi sınıfının demokratik katılımıyla değil de, onların adına onlardan çıkarları ayrılmış belli bir katman tarafından verilmesi söz konusuysa bu durumda **bürokratik işçi devleti** kavramına başvurmak gerekir. Burada ayırt edici soru devleti kimin kontrol ettiği. Demek ki üretim araçları sahipliğinin yanında üretim-yatırım kararlarını kimin verdiği de önemlidir.

Çin’de 80’lere kadar üretim araçları sahipliğinin kolektif mülkiyette olması, buna mukabil üretim ve yatırım kararlarının başta parti bürokrasisi olmak üzere ayrıcalıklı bir katman tarafından yukarıdan verilmesi söz konusudur. Ancak 70’li yılların ortalarından itibaren bu ayrıcalıklı katmanın dünya kapitalizmi içindeki konumunu sürdürmesinin olanaksız hale gelmesiyle birlikte üretim araçları üzerindeki mülkiyet yapısını da dönüştürme yönünde piyasaya açılmak hem bir zorunluluk hem de bir tercih olarak kendini dayatmıştı. Bu süreçte ÇKP bürokratları daha Berlin Duvarı yıkılmadan Sovyet Deneyimi’nden ders çıkarıp, piyasa ekonomisinin unsurlarını uygulamaya koydular. Adına da “sosyalist piyasa ekonomisi” dediler. Çin’de piyasa ekonomisine geçişe yönelik uygulamaların tamamı kendiliğinden gelişmedi; şiddet eylemleriyle, devletin toplumsal hareketi bastırmasıyla doğdu.¹³

Çin Halk Cumhuriyeti her zaman dış ticarete açık olmuştur: 1950’lerde ve 1960’ların başında SSCB ve Doğu Avrupa’yla, hatta Kültür Devrimi sonrasında Hong Kong üzerinden dış dünyayla ticaret yapıldı. Fakat Deng Xiaoping’in Açık Kapı politikaları, Çin’in dünya piyasasına daha derinden girmesini gerektiriyordu. (...) Bu süreçteki kilit adımlardan biri, Çin’in 1978’de Vietnam’ı işgal etmesiydi. Bu politikaların yürürlükte olmaması halinde anlamsız olabilecek, küçük komşuya yönelik bu saldırının temel gerekçelerinden biri ABD’yle yeni bir ilişki kurma hevesiydi. İşgal, Washington’a siyasal bir hediye olarak sunuldu ve Çin’in dünya sistemine giriş bileti oldu. Burada da yeni ekonomik düzenin ön koşulunun şiddet olduğunu görüyoruz.¹⁴

Çin’deki kapitalist restorasyonun diğer dejenere bürokratik işçi devletlerinininkinden farkını, özgüllüğünü anlamak için Çin devletinin sınıf karakterini ortaya koymak gerekir. Çin’de bir devlet kapitalizminden söz edilemeyeceği gibi, “Çin’e özgü sosyalizm” den söz etmek de mümkün

13 Wang Hui, “Kale Kapısında Yangın”, *New Left Review 2000 Türkiye seçkisi*, çev. Ebru Kılıç, Everest yay., 2001, s. 134.

14 age., s. 134-5.

değildir. Çin'deki rejimi kendine özgü kılan, ekonomik alandaki ilişkilerin kapitalist bir karakter kazanmasının, eski bürokratik işçi devletinin sürekliliği temelinde gelişmesidir. Çin toplumunda kapitalistleşen ekonomi ile bürokratik devlet yapısı arasındaki çelişkinin sürmesi, devlet yönetiminin çöküşüyle birlikte (çoğu eski "Doğu Avrupa" ülkesinde olduğu gibi) kapitalizmle tam bütünleşmiş, burjuvazi adına devleti yöneten bir katmanın ortaya çıkmamış olmasıdır.¹⁵

Ekonominin kilit sektörlerinin devlet kontrolünde olması ve bürokrasinin yönetiminde yürütülen planlı bir ekonomi ile Çinli firmaların büyümesi, Çin'de bir devlet kapitalizminden de, neoliberalizme angaje bir kapitalist devletten de henüz söz edilememesinin temel nedenleridir. Wang Hui'nin tespitleri ekonominin kapitalistleşme eğilimi ile bürokratik devlet yapısı arasındaki çelişkiyi kavramak bakımından önemlidir:

Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) girmesini eleştiren Cui Zhiyuan ve Gan Yang bile, "Çin asla katılmamalıdır" demiyorlardı. "Çin şimdilik beklemelidir. Ondan önce yapmamız gereken birçok değişiklik var" görüşündeydiler.¹⁶

Çin ekonomisi üç farklı aşama olarak belirlenen bir reform sürecine uğramıştır. İlk aşama yeni ve daha verimli bir piyasa ekonomisini yaratmak amacıyla merkezi planlamanın zayıflatılmasını içermektedir. İkincisi piyasayı planlama üzerine ayrıcalıklı hale getirmektedir. Üçüncüsü ise, özel firmaları devlet firmaları üzerinde ve yabancı işletme ve piyasaları yereller üzerinde imtiyazlı hale getirmiştir. "(...) Bir kez piyasa yanlısı reformlara doğru yola çıkıldığında, reform sürecinde sıradaki her adım büyük oranda reform sürecinin kendisinde yaratılan gerilimlerin ve çelişkilerin sonucudur."¹⁷

2001'de özel sermayedarların partiye katılmalarına izin verilmesiyle birlikte holding patronları ve süper zenginler de ÇKP yönetimi ile iç içe ve devlet mülkiyetine yön vermektedirler. Hangi biçimde olursa olsun servet yağmalaması devlet mülkiyetini, Marx'ın "ilkel sermaye birikimi" olarak adlandırdığı süreci, bu kez "sosyalist piyasa ekonomisi" adı altında,

15 S. Savran, "Çin nereye gidiyor?, 'Üç dünya' teorisinden 'üç temsil' teorisine", *İşçi Mücadelesi*, Sayı 5, s. 75-8.

16 age., s. 154.

17 M. Hart-Landsberg ve P. Burkett, *Çin ve Sosyalizm*, Kalkedon yay., çev. Emre Balıkcı, 2006, s. 86.

tekrarlayarak, özgürleşen emek gücünü sömürebilecek sermaye varlığına çevirmektedir¹⁸. Bununla birlikte Arrighi, Çin’de liberalleşme tedbirlerinin başka ülkelerde olduğu gibi çok ağır sonuçlar doğurmadığı kanısındadır. Gerekçe olarak kültür devrimiyle ortaya çıkan “sosyalist geleneğin” yönetim üzerindeki etkilerinin sürmesinin önemli rol oynadığını ileri sürmektedir (s. 368-9). Bu görüşe ilişkin kanıtları ise Çin işgücünün eğitim reformları ile oldukça vasıflı olduğu, sermaye sınıfının çıkarlarının ulusal çıkarlara tâbi olduğu, sermayeler-arası rekabetin devletin müdahalesiyle teşvik edildiğidir. Özetle Arrighi, Çin devletinin iç pazar yönelimli, sermayeden bağımsız, “ulusal çıkarı” kollayan, sermayeler arası rekabeti teşvik eden, emek dostu politikalar izlediği tespitini Çin’deki **yönetim kültürüne ve geleneğine** dayandırır.

Bu tespitlerin geçerliliği oldukça tartışmalıdır. Her şeyden önce Arrighi şu iki soruya olumsuz cevap verme eğilimindedir: İlk Çin devletinin yönetiminde uygulanan piyasa reformları ve özelleştirmeler bir sermaye sınıfının oluşumuna yol açıyor mu? Ve ikinci olarak sermaye sınıfı Çin ekonomisine yön veren bir gücü elinde bulunduruyor mu? Bütün olgusal gelişmeler bize birinci soruya tartışmasız, ikinci soruya ise ihtiyatla da olsa evet denilebileceğine işaret ediyor. Sırayla bakalım.

80’lerden itibaren Çin’de kapitalistleşmenin hızla ilerlediğini görmekteyiz. Bu bütünleşmenin temel adımları ÇKP’nin aldığı kararlar doğrultusunda tarımda köylülere toprak tahsisi, kıyı bölgelerinin yabancı yatırımlara açılması, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi ve tüketim malları fiyatlarının piyasaya bırakılmasıdır. Bu adımlar sonrasında sermayenin “hareket yasaları” (sermayenin organik bileşiminin artma eğilimi, yedek işgücü ordusunda birikimli bir artış, göreceli yoksullaşmanın artması, kâr oranının düşme eğilimi) Çin ekonomisinin gelişiminde hükmünü sürmektedir.¹⁹

Çin’de büyük bir gelir eşitsizliğinin yaşandığı konusunda pek itirazı olmayan Arrighi²⁰, “kapitalist eğilimlerin sökün ettiğini” teslim eder (s. 30). Hart-Landsberg ve Burkett’in de belirttikleri gibi,

18 age., s. 77.

19 Bu konuda bkz. C. Harman, “China’s economy and Europe’s crisis”, *International Socialism*, 109, 2006 ve P. A. O’Hara, “A Chinese Social Structure of Accumulation for Capitalist Long-Wave Upswing?”, *Review of Radical Political Economics*, Yaz 2006.

20 “Sınıflar, toplumsal tabakalar ve eyaletler arasında olduğu kadar kırsal ve kentsel alanlar arasındaki (ve bu alanların kendi içerisindeki) gelir eşitsizliğinin de büyük oranda artması, Çin’in pazar ekonomisine geçişine ilişkin en köklü olgulardan biridir” (s. 376).

Piyasa sistemine geçişin önemli toplumsal maliyetlerinin (artan işsizlik, ekonomik güvencesizlik, eşitsizlik, yoğunlaşan sömürü, sağlık ve eğitim koşullarının kötüleşmesi, hükümet borçlarının patlaması vd.) geçiş sürecinin yan etkileri olmayıp, aksine tüm bunlar Çin ekonomisi koşullarında ekonomik büyümenin ve hızlı sermaye birikiminin temel koşulu olduğunu²¹

göz önünde bulundurmak gerekir. Öte yandan Arrighi'nin sıklıkla vurguladığı ulusal çıkarların kapitalistlerin çıkarlarının önünde geldiği iddiası da olgularla örtüşmemektedir; tam tersine bürokratik katman kendi çıkarlarıyla kapitalistlerin çıkarlarını bütünleştirme girişimlerini “ulusal çıkar” olarak sunmaktadır. Hart-Landsberg ve Burkett'in Çin üzerine yapılan bir çalışmadan aktardıkları üzere Çin'de son dönemde temel sınıf dinamiği komünist kadroların parti üyeliklerini, kendilerini kapitalist konumuna getirmek üzere devlet varlıklarını “ödünç almak” ve bunun yanında “Çinli özellikleriyle sosyalizm” bayrağı altında işçilerin “demir kâse” (istihdam, barınma, yemek payları ve sahip oldukları diğer haklar) kırmak için kullanmaları olmuştur.²²

Devlet yönetiminde, ÇKP'yi kontrol eden egemen katman bir yandan büyük özel yerli sermaye ile bütünleşmiş durumdadır, öte yandan yabancı sermaye ile yakın bağlar kurmayı özendirmektedir.²³ Çin ekonomisinin büyük çoğunluğu artık kapitalist bir yapı içinde işlese de, devletin ekonomi yönetimindeki konumu (devlet mülkiyetinde olan sanayi şirketleri ve bankalar) Çin ekonomisinin yaklaşık yüzde 35'ine tekabül etmektedir. Bununla birlikte Çin burjuvazisinin önde gelen bir fraksiyonu olarak devlet kesiminin gücünün önemli bir kısmı kamu işletmelerinin ağır sanayii ve kilit hizmet sektörlerini kontrol etmesinden gelmektedir. Bu olgunun en önemli sonucu şudur: Evet, kamu kesimi bünyesinde yer alan sanayiler arasındaki mübadele ilişkileri dolaylı da olsa ekonominin özel sektöründeki fiyatlardan etkilenmektedir. Ancak her şeye rağmen halen piyasa güçlerinin kamu sektöründeki mübadeleyi yönlendirdiğini söylemek mümkün

21 age., s. 22.

22 M.Hart-Landsberg ve P. Burkett, s. 76.

23 Bu süreç Çin ekonomisinin yabancı sermayeye olan bağımlılığını artırıcı yönde ilerlemektedir. Yabancı sermaye Çin'in önde gelen 28 sanayi sektörünün 21'inde varlıkların çoğunluğunu kontrol etmektedir. 2000'li yılların başında uluslararası şirketler Çin'deki sanayi üretiminin üçte birinden fazlasını gerçekleştiriyorlardı. Yabancı sermayenin yatırım yaptığı şirketler Çin'deki ithalat ve ihracatın yaklaşık yüzde 60'ını gerçekleştiriyorlardı (US-China Business Council verileri ve Hart-Landsberg ve Burkett, s. 84).

değildir. Bu olgu ÇKP’nin neden üretimin artış hızını kapitalist ekonomilerde mümkün olduğundan daha uzun sürdürebildiğini de açıklamaktadır.

Arrighi’nin Çin hükümetinin iç pazarın oluşumuna öncü rol verildiği tespiti de gerçeklikten uzaktır. İç pazar yukarıda belirttiğimiz nedenlerle elbette önemli rol oynamaktadır, ancak Çin sermayesinin ihracat ve dünya pazarına açılma hedeflerine hizmet edecek şekilde. Başka türlü ifade edecek olursak, dünya pazarında rekabet edebilecek büyüklükte sermayeler oluşturabilmek için iç pazar bir tür manivela olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte ihracata ve yabancı yatırımlara dayalı büyüme, Çin’in de içinde bulunduğu Güney Doğu Asya bölgesindeki ücret oranlarını aşağıya itmekte, yerel tüketimi baltalamakta ve yıkıcı bir bölgesel rekabet ortaya çıkarmaktadır.²⁴

Enerjiden tasarruf eden ve emek-yoğun üretim yapıldığı tespiti de Çin’de devasa hızla büyüyen çevre ve enerji sorunları ile artan işsizlik rakamları gözününe alındığında kabul edilebilir değildir. Tam tersine Çin’de büyüme hızı artışı ve dünya pazarıyla daha derinden bütünleşme çabaları Çin’de artan enerji ve ileri teknolojinin kullanımını gerektirmektedir. Özellikle istihdam sorununu asıl ağırlaştıran, ülkeye giren Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) eskiden var olan firmaları satın alarak ya da bunlarla rekabete girerek istihdamı daha da azaltma yönünde baskı uygulayabileceği gerçeğidir. Ayrıca yeni kurulan yabancı firmaların da yoğun rekabet baskısıyla giderek daha sermaye yoğun olacağı gerçeğini de unutmamak gerekir.²⁵

Arrighi kırsal bölgedeki yaşam koşullarının iyileştirilmesine de önem verildiği görüşündedir. Oysa 700 milyondan fazla insanın yaşadığı köylerde artan yoksulluk oldukça ciddi boyutlardadır. Buralarda işsizlik oranı yüzde 30’ları bulmakta ve 200 milyona yakın köylü de 90’lı yıllardan itibaren göçmen işçi olarak kentlerde işgüçlerini satmaya çalışmaktadırlar. Pazar ekonomisine dönük reformlar sonucunda 1996 ile 2001 yılları arasında 45 milyon kişinin işsiz kalması ve sosyal güvenceyi temsil eden “demir kâse” uygulamalarının artık tarih olmasıyla birlikte²⁶ sayısı hızla büyüyen Çin işçi sınıfının yaşam ve çalışma koşulları kötüleşmektedir.²⁷ 2005 yılı verilerine göre toplumun en zengin yüzde 10’u, ulusal zenginliğin yüzde 45’ini elde ederken, en fakir yüzde 10’u sadece yüzde 1.4’ünü

24 Hart-Landsberg ve P. Burkett, s. 169.

25 age., s. 114.

26 China 2008: Die Hölle auf Erden, www.sozialismus.info.

27 age., s. 115.

elde edebiliyordu.²⁸

Küresel adalet mi, “dibe doğru yarış” mı?

Arrighi Çin’deki hızlı gelişmenin dünya sisteminde ABD’ye karşı bir hegemonik güç olarak ortaya çıkmasına ve daha eşitlikçi bir toplumun oluşmasına hizmet edebileceği kanısındadır. Bu kanının oluşmasında Arrighi’nin kapitalist dünya sisteminde temel çelişkiyi emekle sermaye arasında değil, Kuzey ile Güney arasında görmesi önemli rol oynamaktadır. Arrighi bunu kendisiyle yapılan bir röportajda açıkça ifade etmiştir:

(...) Çünkü unutmamak gerekir ki büyük ayrışma, “the Big Divide”, hâlâ Kuzey ile Güney arasındadır. Budur ki bizi Hardt ve Negri gibilerin analizlerinden ayırıyor. Onlar bu Kuzey-Güney ayrımının artık geçerli olmadığını ve Thomas Friedman’ın söylediği gibi “dünyanın düz olduğunu” ileri sürüyorlar. Bazı boyutlarda onlarla hemfikirim, ancak bu belirleyici noktada, yani Kuzey-Güney karşıtlığının günümüz dünyasının en temel çelişkisi olduğu sorusunda değil. Yani biz (Giovanni Arrighi, Samir Amin, Andre Gunder Frank ve Immanuel Wallerstein) bir ölçüde iflah olmaz “Üçüncü Dünyacıyız”.²⁹

Oysa günümüz Çin’inde egemen sınıfların kendine özgü koşullarda yönelişi, emperyalistler ve “mazlum halklar” arasındaki gerilimlerden çok, emperyalistlerin kendi aralarındaki gerilimlerden yararlanarak onlara meydan okuyan alternatif bir kapitalist hegemonya arayışıdır. Çin’deki kapitalizmle bütünleşmiş egemen bürokratik kastın temel amacı, dünya pazarında rekabet edebilecek güçte, komprador bir niteliğe bürünmeyecek çapta güçlü bir sermaye sınıfının kendi ayrıcalıklı konumunu yitirmeden oluşturulmasıdır. Bu süreç kendi içinde bir dizi çelişki barındırmaktadır. Başta dünya kapitalizminin uzun ve yapısal krizine bağlı olarak emperyalistler arası artan rekabet ve çekişmeler gelmektedir. Çin’in kendisinin de bir parçası olduğu bu kriz eğilimlerinden muaf kalması mümkün değildir. Her şeyden önce iki nedenle: Birinci olarak Çin’de hızlı bir kapitalist gelişme söz konusu olmakla birlikte, bu onun krizlerden bağımsız olduğu anlamına gelmez. Çin’in giderek artan dünya pazarına bağımlı yapısının

28 www.sozialismus.net/zeitung/mr39/kapitalismus-china.html.

29 Arrighi ile yapılan röportaj, <http://sandimgetriebe.attac.at>.

en önemli sonucu, ekonomisindeki aşırı üretim/kapasite fazlası,³⁰ düşen sınıai kâr oranları, enflasyon dalgalanmaları, bölgeler arasında artan gelir eşitsizlikleri, orta vadede sorun teşkil edebilecek istihdam krizi, büyük çaplı çevre sorunları ve devlet bütçesinin krizidir.

Çin’deki gelişme dinamikleri günümüz kapitalizmde dünya ölçeğinde yapısal sorunlar olan aşırı üretimi, aşırı birikimi besleyen çelişkileri barındırmaktadır. Özellikle aşırı üretim krizlerinin varlığı Çin ekonomisinin kapitalist birikimin sömürücü ve anarşik dinamiklerinin etkisinin altına girdiğinin işareti olarak değerlendirilebilir.³¹ Çin’in yoğun birikime dayalı büyümesinin bir sonucu olarak hem ülke içindeki çelişkiler hem de küresel dengesizlikler derinleşmektedir. Çin’in dünya ekonomisinde bir tür “zayıf halka” niteliğine katkıda bulunan bir diğer unsur da ülkedeki iç gerilimlerdir. Çin’in hızlı ihracat büyümesi Çin işçi sınıfına büyük toplumsal maliyetler pahasına meydana gelmiştir ve bu büyüme Çin işçileri için istihdam imkânları yaratma konusunda bile başarısızdır.³²

İkinci olarak ise Çin’in bölgesel güç olma girişimlerinin en önemli iki göstergesi artan savunma harcamaları ve yabancı doğrudan yatırımlardır. Çin’i “antiemperyalist” olarak görenlere dünya sermaye birikiminde Çin’in oynadığı rolü nasıl elde ettiğini (emperyalistlerle “uzlaş” içinde iyi geçinme politikaları) ve şimdi de sermaye ihracına yönelen yabancı yatırımcı olarak nasıl hızla yükseldiğini (özellikle Kanada, Güney Amerika ve Afrika’daki yatırımlarıyla) hatırlatmak gerekir.

Sonuç olarak Çin’in kapitalist büyüme stratejisinin yerel, bölgesel ve küresel çelişkileri daha da derinleştireceği ve dünya ekonomisinin hem ağır bir depresyona sürüklenmesinin hem de bunun sonucunda ortaya çıkabilecek korumacılığın **tetikleyicisi** ülke konumunda pekâla olacağı savlanabilir. Çin dünya ekonomisi için ne kadar önemli olursa olsun, Çin’e ne olacaksa, bu dünya dinamiklerinin bir parçası olarak olacaktır. Çin’in bir süper güç, bir hegemon devlet olarak yükselmesi, Britanya’nın 19. yüzyılın başında hegemonyayı ele geçişi gibi “normal”, bir dizi devletler arası uzlaş ve reformlara dayalı bir gelişmenin sonucu olarak değil, ancak kapitalist dünyanın savaştıran bir alt üst oluşu sonucunda gerçekleşecektir.

30 Tahminen Çin’deki imalat sanayinin yüzde 75’i fazla kapasite sorunu ile karşı karşıyadır (bu konuda bkz. Ho-Fung Hong, “Rise of China and the global overaccumulation crisis”, *Review of International Political Economy*, cilt 15, sayı 2, 2008, s. 149-179.

31 Hart-Landsberg ve Burkett, s. 106.

32 age., 168.

Sosyalizme giden bir piyasa yolu yoktur!

Yukardaki tespitler bize “Çin mucizesi”nin neden uzun soluklu olmayacağı konusunda oldukça ipucu veriyor. Çin’deki gelişme eğilimlerinin dünya kapitalizminin içinde bulunduğu yapısal krize çözüm olmak bir yana, sorunu daha da derinleştirme potansiyeli taşıdığını ortaya koyabilmiş olduğumu umuyorum.

Çin deneyimi, solda bazı yazarlar için neo-liberal ve “küresel” kapitalizmin aslında tarihin sonu olmadığına dair ümitlerini beslemekte ve dünya ölçeğinde kapitalizm ile sosyalizm arasındaki mücadeleyi yeniden yorumlayabilmek için olumlu bir referans noktası olma işlevi de görmektedir. Söz konusu yazarlar için Çin reform programı ilk aşamada kapitalizm ve merkezileşmiş devlet sosyalizmi arasında bir “üçüncü yol” (“kapitalizm olmayan yol”) sunmuş gibi görünüyordu.³³ Bunun arkasında Çin’in başarılı ekonomik performansından hareketle piyasa sosyalizminin uygulanabilirliğine ve üstünlüğüne duyulan inancın yattığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla Arrighi’nin *Adam Smith Pekin’de* adlı kitabını da bazı sol çevre ve akımlarda süregelen, kapitalizmin krizi ile “devletçi sosyalizmin çöküşü” dışında bir “üçüncü yol” arayışının ürünü olarak değerlendirebiliriz. Nitekim Arrighi de kendisiyle yapılan bir röportajda daha eşitlikçi bir gelecek vizyonunda “sosyalizm” terimini kullanıp kullanmadığı sorusuna şöyle cevap vermişti:

(...) Ne yazık ki, “sosyalizm” terimi ekonomide “devlet kontrolü” anlayışıyla fazlasıyla özdeşleşmiş durumda. Ben hiç bir zaman bunun iyi bir fikir olduğu düşüncesini beslemedim. Kaldı ki bu noktada, devlete burun kıvrılan ve bir çok açıdan da güvenilmeyen bir ülkeden geldiğimi hatırlatmak isterim. Sosyalizmin devletle özdeşleştirilmesi büyük problemler doğuruyor. O yüzden, bu dünya sistemi görüşümüze sosyalizm denecek olursa, sosyalizmin insanlar arasında karşılıklı saygı ve bütün insanların da topluca doğaya saygı göstermeleri temelinde yeniden tanımlanması gerekir. Ama bu sistem de, Smith’ci tarzda emeği güçlendirip sermayenin gücünü kırmak için devlet mülkiyeti ve üretim araçlarının denetiminden ziyade devletin düzenlediği piyasa alışverişleriyle örgütlenmek durumunda olabilir.³⁴

Arrighi’nin ideal bir piyasa ekonomisini hümanist bir ruhla bağdaş-

33 Hart-Landsberg ve Burkett, s. 33-34.

34 G. Arrighi, *Sermayenin Dolambaçlı Yolları - David Harvey’le Söyleşi*, age, s. 66.

tırma girişiminin ve bu doğrultuda Çin’i “kapitalist olmayan bir piyasa ekonomisi” olarak idealize etmesinin en önemli politik çıkarsaması, ABD emperyalizmi karşısında Çin devletini desteklemek³⁵ ve bu anlamda Çin’deki kapitalist restorasyon sürecinde cereyan eden sömürü ve baskı gerçeklerine gözlerini kapamaktır. Oysa Arrighi Pekin’e Adam Smith’in değil de Marx’ın gözünden baksaydı, orada Batı’nın uluslararası şirketleri ve hükümetleri asıl tedirgin ve tehdit eden unsur olarak dünyanın en büyük işçi sınıfının bulunduğu gerçeğini görecekti. Bu durumda belki de Güney-Güney ittifakından medet ummak ve ÇKP bürokrasisine güvenmek yerine, artan ve daha da artma eğilimi taşıyan işçi mücadeleleri ve protestoların, özelleştirilen işletmelerin tekrar kamulaştırılması ve bu sefer işçilerin demokratik denetimi altında bir planlamanın hayata geçirilmesi yönünde taleplere dönüşebileceği umudunu taşıyabilirdi.

35 Burada yanlış anlamaya mahal bırakmamak bakımından şunu belirtmek gerekir: Çin devletinden kastedilen Çin işçi sınıfı karşısında kapitalizmle bütünleşmeye dönük politikalar izleyen bir devlettir. Aksi takdirde özgün koşullarda (örneğin henüz emperyalist niteliğe bürünmemiş bir Çin devletine ABD’nin saldırması ya da savaş açması durumunda) doğru politika elbette Çin devletini desteklemek olacaktır.